

چهارم به زبان عربی، پنجم به زبان فارسی و ششم به زبان اردو ترجمه شده است.

مجموعه را شامل کتاب‌های «سبب و سبب» و «سبب و سبب» می‌باشد.

رمز و اسطوره در شعر معاصر ایران و عرب

این کتاب در ۱۲۸ صفحه به زبان فارسی و عربی چاپ شده است.

مجموعه را شامل کتاب‌های ۱. «سبب و سبب» ۲. «سبب و سبب» ۳. «سبب و سبب» ۴. «سبب و سبب» ۵. «سبب و سبب» ۶. «سبب و سبب» ۷. «سبب و سبب» ۸. «سبب و سبب» ۹. «سبب و سبب» ۱۰. «سبب و سبب» ۱۱. «سبب و سبب» ۱۲. «سبب و سبب» ۱۳. «سبب و سبب» ۱۴. «سبب و سبب» ۱۵. «سبب و سبب» ۱۶. «سبب و سبب» ۱۷. «سبب و سبب» ۱۸. «سبب و سبب» ۱۹. «سبب و سبب» ۲۰. «سبب و سبب» ۲۱. «سبب و سبب» ۲۲. «سبب و سبب» ۲۳. «سبب و سبب» ۲۴. «سبب و سبب» ۲۵. «سبب و سبب» ۲۶. «سبب و سبب» ۲۷. «سبب و سبب» ۲۸. «سبب و سبب» ۲۹. «سبب و سبب» ۳۰. «سبب و سبب»

«بررسی تطبیقی رمزگرایی

در شعر بدر شاکر سیاب و مهدی اخوان ثالث»

محمد جاسم

۸۸/۱۷۳۳/۲۷۴

۱۳۷۳

بدر شاکر سیاب

۱۳۷۳

محمد جاسم

نگارش:

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

محمد جاسم

مؤسسه انتشارات نگاه

www.nagah.com

تأسیس ۱۳۵۲

Email: nagah@nagah.com

فهرست مطالب

۱۳	چکیده
۱۷	مقدمه
۲۹	فصل اول. کلیات و مفاهیم
۳۱	بخش اول. چستی ادبیات تطبیقی
۳۱	تعریف ادبیات تطبیقی (Comparative Literature)
۳۵	ادبیات تطبیقی و تاریخچه‌ی پیدایش آن در جهان غربی
۳۸	اهمیت ادبیات تطبیقی
۴۰	مکاتب ادبیات تطبیقی
۴۱	الف - مکتب فرانسوی
۴۳	ب - مکتب آمریکایی
۴۷	ج - مکتب آلمانی
۵۰	ادبیات تطبیقی در ایران
۵۴	بخش دوم. ماهیت رمز و پیوند آن با دیگر صور خیال
۵۴	رمز و سمبل در لغت و اصطلاح
۵۹	تعاریف رمز (سمبل)
۶۲	مفهوم رمز ادبی
۶۴	طبقه‌بندی رمزها
۶۵	۱. نمادهای مرسوم یا شناخته شده
۶۶	۲. نمادهای ابداعی یا شخصی
۶۶	۳. نمادهای واقعی یا ناآگاهانه
۶۸	رمز و پیوند آن با دیگر صور خیال

الف- استعاره: ۶۸

ب- کنایه ۷۰

ت- تمثیل ۷۱

ث- نشانه یا علامت ۷۳

بخش سوم. ماهیت اسطوره ۷۸

اسطوره در لغت و اصطلاح ۷۸

رمز و پیوند آن با اسطوره ۸۸

ماهیت نقاب ۹۳

فصل دوم. پیدایش رمزگرایی در ادبیات غربی، عربی و فارسی ۱۰۱

بخش اول. رمزگرایی (سمبولیسم) در ادبیات غربی ۱۰۳

بخش دوم. رمزگرایی در شعر معاصر عربی ۱۱۷

۱- رمزگرایی جبران (۱۸۸۳-۱۹۳۱) ۱۲۱

۲. رمزگرایی شاعران عصر نهضت ۱۲۴

۳. رمزگرایی شاعران مهجر ۱۲۵

- ایلیا ابوماضی (۱۸۸۹-۱۹۵۷) ۱۲۵

- نسیب عریضه (۱۸۸۷-۱۹۴۶) ۱۲۷

- سیخاتیل نیمه (۱۸۸۹-۱۹۸۸) ۱۲۸

- امین الريحانی (۱۸۷۶-۱۹۴۰) ۱۲۹

۴- رمزگرایی شعر معاصر عرب در لبنان ۱۳۱

- ادیب مظهر (۱۸۹۸-۱۹۲۸) ۱۳۲

- یوسف غصوب (۱۸۹۳-۱۹۷۲) ۱۳۳

- سعید عقل (ت ۱۹۱۲) ۱۳۶

- بشر فارس (۱۹۰۷-۱۹۶۳) ۱۳۸

- صلاح لیکي (۱۹۰۶-۱۹۵۵) ۱۳۹

۵- رمزگرایی شعر معاصر عرب در مصر ۱۴۰

۶- رمزگرایی در شعر نوین عرب ۱۴۵

بدر شاکر سیاب (۱۹۲۶-۱۹۶۴) ۱۴۶

صلاح عبد الصبور (۱۹۳۱-۱۹۸۱) ۱۵۳

خلیل حاوی (۱۹۱۹-۱۹۸۲) ۱۵۵

بخش سوم. رمزگرایی در ادبیات فارسی ۱۵۸

۱- رمزگرایی نیما یوشیج ۱۵۹

۳- رمزگرایی احمد شاملو ۱۷۹

۴- رمزگرایی فروغ فرخزاد ۱۸۶

فصل سوم. نگاهی به زندگی نامه و تحول شعر بدر شاکر سیاب و مهدی اخوان ثالث ۱۹۳

بخش اول. اوضاع اجتماعی و فرهنگی بدر شاکر سیاب ۱۹۵

- تولد سیاب ۱۹۵

- مراحل تحصیلی و اوضاع اجتماعی سیاب ۱۹۷

- مرگ بدر شاکر سیاب ۲۱۷

- آثار بدر شاکر سیاب ۲۱۹

تحول شعر سیاب: ۲۲۲

مرحله‌ی رماتیسم (۱۹۴۳-۱۹۴۸): ۲۲۳

مرحله‌ی رئالیسم (۱۹۴۹-۱۹۵۵): ۲۲۷

مرحله‌ی تموزی (۱۹۵۶-۱۹۶۰): ۲۴۱

مرحله‌ی ذاتی یا ایوبی (۱۹۶۱-۱۹۶۴): ۲۴۸

بخش دوم. اوضاع اجتماعی و فرهنگی مهدی اخوان ثالث ۲۵۶

- تولد اخوان ثالث ۲۵۶

- مراحل تحصیلی و اوضاع اجتماعی اخوان ثالث ۲۵۶

- مرگ مهدی اخوان ثالث ۲۶۹

- آثار اخوان ثالث ۲۷۰

- تحول شعر اخوان ۲۷۲

شعر اخوان در دوره آغازین (پیش از کودتا) ۲۷۲

دوره میانی (از کودتا تا ۱۳۴۴) ۲۷۷

دوره فرجامین (۱۳۴۵ تا پایان) ۲۸۷

فصل چهارم. بررسی انواع نمادها در شعر بدر شاکر سیاب و مهدی اخوان ثالث ۲۹۱

بخش اول. انواع نمادها در شعر بدر شاکر سیاب ۲۹۳

۱. نمادهای ابداعی (شخصی) ۲۹۵

- جیکور ۳۰۷

- بویب ۳۱۷

۳۱۹	.....	وفیقه
۳۲۵	.....	مرگ و رستاخیز
۳۳۲	.....	۲- نمادهای سنتی (میراثی)
۳۳۷	.....	آ- نماد اسطوره‌ای
۳۴۱	.....	تموز
۳۵۷	.....	سرپروس
۳۶۱	.....	کونگای
۳۶۳	.....	گانیمد
۳۶۶	.....	آپولو و دافنه
۳۶۸	.....	ابراهیم الهول
۳۷۰	.....	اودیپ و مادر وی، ژوکاست
۳۷۳	.....	ب- نماد دینی
۳۷۵	.....	قائیل و هاییل
۳۷۷	.....	ایوب
۳۷۹	.....	ارم ذات‌العماد
۳۸۲	.....	مسیح (ع)
۳۸۵	.....	ایلیازر
۳۸۸	.....	یهودا
۳۹۰	.....	محمد (ص)
۳۹۳	.....	عزرائیل
۳۹۶	.....	یاچوج و ماچوج
۴۰۱	.....	ت- نماد تاریخی
۴۰۴	.....	جمیله بوخیرد
۴۱۰	.....	خفصه
۴۱۳	.....	وهران
۴۱۶	.....	کعبه، ذی قار و نعمان بن المنذر
۴۱۷	.....	سدوم و عموره
۴۱۹	.....	ث- نماد مردمی (فولکلوری)
۴۲۰	.....	سندباد
۴۲۶	.....	سوار مسی
۴۲۹	.....	عنتره بن شداد

۴۳۱	.....	حزام و عفره
۴۳۳	.....	انواع نمادها در شعر مهدی اخوان ثالث
۴۳۶	.....	۱- نمادهای ابداعی (شخصی)
۴۳۷	.....	باغ بی‌برگی
۴۴۱	.....	باغ پیر شهر روسی
۴۴۱	.....	پیردخت زردگون گیسو
۴۴۳	.....	پروانه و پرستو
۴۴۷	.....	پرستین
۴۵۰	.....	چنگجوی بی‌سنگر
۴۵۰	.....	چتر بولادین
۴۵۱	.....	چکوری
۴۵۴	.....	چنگ
۴۵۵	.....	خاتقاه
۴۵۶	.....	زنبور
۴۵۸	.....	ساعت
۴۶۰	.....	گل
۴۶۲	.....	لکک
۴۶۳	.....	ماه
۴۶۴	.....	مرد
۴۶۷	.....	مات
۴۶۹	.....	نازو
۴۷۰	.....	تاج
۴۷۲	.....	۲- نمادهای سنتی (میراثی)
۴۷۷	.....	آ- نمادهای اسطوره‌ای
۴۸۱	.....	رستم
۴۸۵	.....	زال
۴۸۷	.....	سام
۴۸۸	.....	پشوتن
۴۸۹	.....	سیاوش
۴۹۱	.....	سیرغ
۴۹۲	.....	شغاد

ب- نمادهای دینی:	۴۹۴
۱- نمادهای دینی پیش از اسلام	۴۹۴
- نوروز	۴۹۴
- میتراثیسم	۴۹۵
- زرتشت	۴۹۶
- مزدک	۴۹۹
- اهورامزدا	۵۰۰
- اهریمن	۵۰۲
- امشاسپندان	۵۰۳
۲- نمادهای دینی پس از اسلام	۵۰۴
- جبریل و شیطان	۵۰۴
- آدم	۵۰۵
- اصحاب کهف	۵۰۶
- عیسی	۵۰۸
- مسیحا	۵۱۱
- موسی	۵۱۲
ت- نمادهای تاریخی	۵۱۴
- ابوالحسن خرقانی	۵۱۵
- افلاطون	۵۱۶
- اسکندر	۵۱۸
- نادرشاه	۵۲۰
- دقیانوس	۵۲۲
- عمر	۵۲۲
- امام حسین (ع)	۵۲۳
- امام موسی بن جعفر صادق و هارون	۵۲۴
- حلاج	۵۲۶
- مانی	۵۲۷
- طاق کسری	۵۲۸
ث- نمادهای مردمی (فولکلوری)	۵۲۹
- قاصدک	۵۳۱
- مار قهقهه	۵۳۲

فصل پنجم. بررسی تطبیقی مفاهیم نمادین و سمبلیک	
در شعر بدر شاکر سیاب و مهدی اخوان ثالث	۵۳۵
مفهوم شکست و دلمردگی	۵۳۹
شرح و تحلیل قصیده‌ی «فی المغرب العربی» از سیاب	۵۳۹
شرح و تحلیل شعر «آخرشاهنامه» از اخوان ثالث	۵۵۸
شباهت‌ها	۵۶۹
تفاوت‌ها	۵۷۱
مفهوم منجی دروغین	۵۷۴
شرح و تحلیل قصیده‌ی «مدینة السندباد» از سیاب	۵۷۴
شرح و تحلیل شعر «مرد و مرکب» از اخوان ثالث	۵۹۴
شباهت‌ها	۶۰۶
تفاوت‌ها	۶۰۸
مفهوم تلاش بیهوده	۶۱۱
شرح و تحلیل شعر «کتیبه» از اخوان ثالث	۶۲۲
شباهت‌ها	۶۳۰
تفاوت‌ها	۶۳۱
مفهوم جامعه حققان آلود:	۶۳۴
شرح و تحلیل قصیده‌ی «مدینة بلا مطر» از سیاب	۶۳۵
شرح و تحلیل شعر «زمستان» از اخوان ثالث	۶۵۰
شباهت‌ها	۶۵۵
تفاوت‌ها	۶۵۷
نظر نهایی	۶۶۱
فهرست منابع	۶۷۳

در ادبیات نماد یکی از شکردها و ترفندهای تصویرگری و از جمله امور
مربوط به حوزه‌ی بیان است. نمادهای ادبی بیش از آن که از حوزه‌های دیگر
تقلید شده باشند، زاییده‌ی ذهن خلاق نویسنده و شاعر است. چنان که نماد از
جای دیگر وام گرفته شده باشد، بنا به شرایط اثر تغییر می‌کند و نقش
تازه‌ای به خود می‌گیرد.

چکیده

از حیث دایره‌ی مفهومی نماد بر دو نوع است: اول نمادهای قراردادی یا
عمومی که به سبب تکرار، دلالت آن‌ها صریح و روشن است. این دسته از
نمادها به چند گونه‌ی متفاوت در شعر اخوان و سیاب آشکار می‌گردند:
اسطوره‌ای، تاریخی، دینی و فولکلوری. بسامد کاربرد نمادهای عمومی در
شعر اخوان و سیاب به نحو چشم‌گیری بالا بوده با این تفاوت که در شعر
اخوان صبغه‌ی میهنی و در شعر سیاب علاوه بر حضور دلالت‌های میهنی،
توجه به نمادهای فراملی و وام‌گیری از آن‌ها نیز به صورتی بارزتر از شعر
اخوان احساس می‌شود.

دوم نمادهای خصوصی یا شخصی که حاصل ابتکار شاعران و نویسندگان
بزرگ است و در ادبیات قبل از آنان مسبوق به سابقه نیست. این دسته از

نمادها که حکایت از اوج خلاقیت هنری شاعر می‌کنند، بخش قابل توجهی از بافت شعر اخوان و سیاب را به خود اختصاص داده‌اند. عامل اساسی آفرینش نمادهای خصوصی در شعر هر دو شاعر، شرایط سیاسی-اجتماعی و بحرانی است که جامعه‌ی آنان را در بر گرفته است. هدف از این نمادها، گزارش فضای سیاسی و اجتماعی روزگار شاعر و گاهی ایجاد تغییر در روند آن است.

مفاهیم بنیادی که نمادهای شعری اخوان و سیاب بر محور آن‌ها شکل گرفته است، عبارتند از: شکست و دل‌مردگی، منجی دروغین، تلاش بیهوده و جامعه‌ی خفقان‌آلود. فرق اساسی پردازش دو شاعر از این دسته مفاهیم، در میزان امید و یأس آن‌ها در تحقق آرمان‌رهایی به واسطه‌ی تلاش مردمی و ظهور منجی‌ای عدالت‌گستر نهفته است؛ اخوان امید به رهایی نداشته و تمام بارقه‌هایی را که روح خیزش جمعی را تقویت می‌کند، فریبی بیش نمی‌خواند برخلاف سیاب که برغم وجود مایه‌های ناامیدانه در شعرش، هنوز به رستگاری واپسین و تحقق آرمان نجات باور دارد.

کلید واژه‌ها: سیاب، اخوان ثالث، ادبیات تطبیقی، رمزگرایی، انواع نمادها،

مفاهیم نمادین. در همان زمان‌ها، دست‌نخورده بود و عالم به پیوسته زده بود. شاعران با احساس نداشتن و صحنه‌ها، نشان‌ها، ناله‌ها، بیس، با حق رحمت تقدیر و تشکر است. با بیس و نامضا، بحث به تعلق و زنده‌ی غنچه‌ها، عالمین صمیمانه‌ترین سیاس خود را به محضر تمام استادان گرانقدری که در این مقطع تحصیلی شاگردی در محضر ایشان نصیب من شد و همواره مشوق و یاریگر من بوده و از آغاز تا پایان این پژوهش مرا همراهی کرده و با نکته‌سنجی‌ها و دقت نظرهای خود کار را بر من آسان کرده‌اند، تقدیم می‌دارم.

پیش از همه بر خود فرض می‌دانم از استاد گرامی‌ام خانم دکتر حمیرا زمردی که زحمت راهنمایی این رساله را پذیرفته، و همواره با دید وسیع و نگاه گسترده پاسخگوی سؤالات من بوده‌اند، صمیمانه تشکر نمایم.

از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر منوچهر اکبری که زحمت مشاوره‌ی این رساله را پذیرفته و در امر نوشتن این رساله مرا راهنمایی فرموده‌اند، سپاسگزاری می‌کنم.

نیز از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر سید محمد منصور طباطبایی که با دلسوزی، مشاوره‌ی این پژوهش را به عهده گرفته‌اند، کمال قدردانی را دارم. همچنین از زحمات داوران محترم جناب آقای دکتر حبیب‌الله عباسی و جناب آقای دکتر عبدالرضا سیف که علی‌رغم مشغله‌ی فراوان، زحمت مطالعه و داوری این رساله را تقبل نموده‌اند و جهت پربارتر شدن این تحقیق مرا یاری خواهند فرمود، پیشاپیش سپاسگزارم.

همچنین از همه کسانی که به نوعی مرا در انجام این اثر یاری رسانده‌اند، کمال تشکر را دارم و برای ایشان از خداوند منان پاداش و اجری بی‌پایان خواستارم.

هدف از زبان نمادین (سمبلیک) نه پیچیده ساختن زبان است و نه ارادی امری خارج از ساختار شعری؛ بلکه هدف اصلی، ارتقای معنی به سطحی بالاتر و غنی ساختن آن با بار تعبیری سنگین‌تری است که واژه‌ی صرف و خالی از رمز، فاقد آن است.

رویکرد رمزگرایی، یعنی بیان غیر مستقیم مفاهیم‌های درونی و پنهانی که شاعر و نویسنده نمی‌تواند به بیان مستقیم آن بپردازد. رمز، رابطه و حلقه‌ی وصل میان روان بشر و پدیده‌های بیرونی و احساسات و جزئیات شاعر و نویسنده است که در وجود او جریان داشته و بیان مستقیم آن‌ها، دشوار است. رمزگراییان به قفس فرقی‌العادی واژگان باور داشتند و در کاربرد آن بسیار دقیق بودند. واژگان در این رویکرد با حاله‌ای از اشارات و دلالت‌های فراوان روبرو هستند که بیانگر فضای روانی نویسنده و شاعر می‌باشند. تصور رمزگراییانست که سبایه‌های معنایی، تکیده دارد که موجب آفرینش فضای بی‌همه می‌گردد. واژه از نظر رمزگرایان دارای ارزش درونی است، هر